

Friedr. Heiler, Altkirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus. XVI+120 S. Verlag E. Reinhardt. München. 1941. (RM. 7, Leinen 9).

Τὸ μετὰ χειρὸς νέον περισπούδαστον ἔργον τοῦ γνωστοῦ Γερμανοῦ θρησκευολόγου¹ ἀποτελεῖ τὸν α' ἡμίτομον τοῦ II τόμου τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον *Die Kathol. Kirche des Ostens und Westens* μεγάλου συγγράμματος αὐτοῦ, οὗ τὸν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ἀναφερόμενον I τόμον (*Urkirche und Ostkirche*) ἐκρίναμεν ἤδη ἀπὸ τῆς παρουσίας στήλης (1937, σελ. 440-6) Ὁ ὅλος II τόμος εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀποτελεῖ ἐπεξεργασίαν ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐξηντημένου ἔργου τοῦ συγγραφέως *Der Katholizismus, seine Idee u. seine Erscheinung* Ἐν δὲ τῷ παρόντι α' ἡμιτόμῳ, ἐπὶ τῇ βάσει πλουσιωτάτου ὕλικου, ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐμφανίζει ἀνάλογον πολυμέρειαν πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν, συγκεκριμένη ἐκ διαφορῶν *αὐτονόμων* ἐκκλησιῶν, ἐξ ὧν ἐκάστη ἐκέκτητο ἴδιον πολίτευμα, ἴδιαν λειτουργίαν καὶ συνεδέετο στενωῶς μετὰ τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ καὶ δεικνύει πῶς, ὄπισθεν τῆς τοιαύτης πολυμερείας, ἤρξατο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀναπτυσσομένη ἡ συγκεντρικὴ τάσις (*Zentralismus*), ἣτις σὺν τῇ ἀνελίξει τοῦ παπισμοῦ μετέβαλε τὴν ὅλην ὕψην τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας. Τὸν ἡμίτομον τοῦτον διαιρεῖ ὁ σ. εἰς δύο μέρη, ἐν μὲν τῷ α' τῶν ὁποίων πραγματεύεται περὶ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτονόμων ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως, ἧτοι τῆς βορειοαφρικανικῆς (σ. 3—51), τῆς ἰσπανοβησιγοθικῆς (σ. 51—77), τῆς γαλλικῆς καὶ φραγκικῆς (78—81), τῆς τοῦ Μεδιολάνου (96—107) τῆς τῆς Ἀκυλίας (108—12), τῆς κελτικῆς (113—62) καὶ τῶν ἀρειανισουσῶν γερμανικῶν ἐκκλησιῶν (163—184), ἐν δὲ τῷ β' ἐξετάζει τὴν γένεσιν καὶ ἀνέλιξιν τοῦ παπισμοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν (186—386) καὶ ἐν τέλει παρακολουθεῖ διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν ἐλπίδα, ἣν καὶ αὐτὸς συμμερίζεται περὶ τοῦ *Pastor angelicus* (386—393), τοῦ Ἰδανικοῦ δηλ. πάπα, ὅστις θὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν.

Τὸ ἔργον κατακλείεται διὰ τριῶν πινάκων περιεχομένων (προσωπ. γεωγραφ. πραγμ. σ. 393—420).

¹ Τὸν Heiler κατέστησε διεθνoῦς φήμης ἐπιστήμονα τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ εἰς βῆν ἐκδοσιν ἐμφανισθὲν ἔργον *Das Gebet*. Περισπούδαστον εἶναι καὶ τὸ περιοδικὸν αὐτοῦ *Eine heilige Kirche* (*Zeitschr. für Kirchenkunde und Religionswissenschaft*), ἐν ᾧ δημοσιεύονται ἀξιόλογοι ἱστορικαὶ πραγματεῖαι. Ὁ Heiler, προερχόμενος ἐκ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀνήκων εἰς τὴν Διαμαρτυρομένην, ἡγεῖται τῆς *Hochkirchliche Bewegung* ἐν Γερμανίᾳ.

Ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ἐπὶ μέρους ἐκκλησιῶν τῆς Λύσεως (ἰθύνουσαι προσωπικότητες, πολίτευμα, λειτουργία) διασαφηνίζει σπουδαῖα σημεῖα μὴ τυχόντα μέχρι τοῦδε επαρκoῦς προσοχῆς. Μετ' ἰδιάζοντος ἐνδιαφέροντος διατρίβει περὶ τὴν κατ' αὐτὸν μεγίστην ἱεραποστολικὴν τῆς Λύσεως ἐκκλησίαν, τὴν Κελτοῖρλανδικήν, ἣτις πολὺ πρὸ τοῦ Βονιφατίου εἶχε δράσει μεταξὺ τῶν γερμανικῶν φύλων, ἔτι δὲ καὶ περὶ τὰς ἀρειανίζουσας γερμανικὰς ἐκκλησίας (Γότθων, Βανδάλων, Βουργουνδίων κλπ.), αἵτι- ὑπῆρξαν καρπὸς τῶν προσπαθειῶν τοῦ Οὐλφίλα. Πλήρης συμπαθείας πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἐν τῇ μνημονευθείσῃ προηγουμένη βιβλιοκρισίᾳ ἡμῶν, ἐνασμενίζει εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν καὶ ἀνάδειξιν τῆς παντοίας ἐπιδράσεως τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἐπὶ τὰς ἐν τῇ Λύσει καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ λειτουργικοῦ ἐδάφους, οὕτως ὥστε πολλὰ νὰ ἔχη νὰ διδαχθῇ ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου, πρὸς τῷ ἱστορικῷ καὶ τῷ κανονολόγῳ καὶ τῷ δογματικῷ, καὶ ὁ λειτουργιολόγος Ἐν δὲ τῷ β' μέρει ζωηρότατα, ἔστι δ' ὅτε καὶ δραματικῷ τῷ τρόπῳ, παριστᾷ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πρωτείου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης, ὅπερ, ἀπὸ πρωτείου τιμῆς καὶ ποιμαντορικῆς εὐθύνης κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἐξειλίχθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς πρωτεῖον παγκοσμίου δικαιοδοσίας, ἐπιβάλλον δίκην ὁδοστρωτῆρος τὴν ὁμοιομορφίαν ἐν τῇ Λύσει κατ' ἀρχάς, εἶτα διεγείρον καὶ ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ μόνον ἐν τῇ Λύσει εὐρίσκον ἔδαφος εὐνοϊκὸν πρὸς κοσμικωτέραν διαμόρφωσιν καὶ ἀναγνώρισιν τῶν κοσμοκρατορικῶν αὐτοῦ τάσεων. Ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἀνελίξεως ταύτης ἐπιμένει μάλιστα εἰς τὸ μέρος, ὅπερ διεδραμάτισαν ἀφ' ἐνὸς μὲν πάπαι, οἱοὶ Λέων ὁ Α', Νικόλαος ὁ Α', Γρηγόριος ὁ Ζ', Ἰνοκέντιος ὁ Γ' κλπ., ἀφ' ἑτέρου δὲ μορφαὶ ἐκπροσωποῦσαι εἴτε τὸν παλαιὸν ἐπισκοπισμὸν καὶ συνοδισμὸν, οἱοὶ ὑπῆρξαν Βερνάρδος ὁ ἐκ Κλαιβῶ, Νικόλαος ὁ Κουζᾶνος κ.ἀ., εἴτε ῥιζοσπαστικωτέρας τάσεις, οἱοὶ ἦσαν οἱ μεταρρονημιστᾶι. Διεξοδικῶς παριστᾷ καὶ τὴν τελικὴν πάλην μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐκκλησιαστικῆς συγκεντρώσεως καὶ τῆς παλαιᾶς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἐν τῇ Βατικανικῇ Συνόδῳ, πάλην καταλήξασαν εἰς τὸν θρόναμβον τοῦ συγκεντρωτικοῦ συστήματος, ὅπερ εὔρε τὴν κλασσικὴν καὶ ἀθθεντικὴν αὐτοῦ διατύπωσιν ἐν τῷ Codex juris canonici. Καὶ ἐν τούτοις, ἐν τῇ ἐνταῦθα κορυφουμένη ἐκκλησιαστικῇ συγκεντρώσει διαβλέπει ὁ σ, ἴσως οὐχὶ ἀδίκως, καὶ τὴν ἐνδεχομένην ἀπαρχὴν τῆς ἄρσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς παλαιᾶς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ ἐνότητος (σ. 367). Ἀξία ἰδιαζούσης προσοχῆς εἶναι ἡ ἐν ἰδιαιτέρῳ § διατυπωμένη μετὰ πάσης ἐμβριθείας κρίσις, ἐν ἣ καταδεικνύονται τὰ σημεῖα τῆς προηγηθείσης μακρᾶς ἱστορικῆς ἀνελίξεως, ἐν οἷς ἔγκειται ὀργανικὴ ἀνάπτυξις ἢ παρέκκλισις. Καταφανὴς εἶναι ἡ δι' ὅλου τοῦ ἔργου διήκουσα εὐλάβεια τοῦ πρῶην ὁμιοκαθολικοῦ πιστοῦ πρὸς τὴν γεραρὰν ἐκκλη-

σίαν τῆς Ῥώμης, ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ὁποίας μετὰ πολλῶν ῥωμαιοκαθολικῶν νοσταλαγεί νὰ ἴδῃ τὸν *pastorem angelicum*, τὸν κατὰ πνεῦμα διάδοχον τοῦ Ἀπ. Πέτρου. Ἐξ ἄλλου ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ παρίσταται ἄριστα συνδεδυασμένη ἡ ἱστορική καὶ κριτικὴ ἐμβρίθεια τοῦ ἐρευνητοῦ μετὰ τῆς χάριτος τοῦ λόγου καὶ τῆς βαθείας θρησκευτικότητος εὐγενικῆς χριστιανικῆς καρδίας. Ἡ ἔρευνα στηρίζεται ἐπὶ εὐσυνειδήτου μελέτης τῶν πηγῶν καὶ πλουσιωτάτης φιλολογίας, ἐξ ἧς ὁ Ἕλληνας ἀναγνώστης θὰ ἐπεθύμει νὰ μὴ ἀπουσίαζον αἱ σχετικαὶ ἑλληνικαὶ ἐργασίαι, μάλιστα δὲ ἡ λαμπρὰ μονογραφία τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου περὶ τοῦ *Πρωτείου τῶν ἐπισκόπων Ῥώμης* (Ἀθην. 1930). Τέλος τὸ ἔργον ἀποτελεῖ σπουδαιότητα συμβολὴν καὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἐὰν ἐμελετᾶτο καὶ τοῦτο ὑπὸ παντὸς γερμανομαθοῦς ὀρθοδόξου θεολόγου καὶ ἱστορικοῦ.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

C. R. A. G e o r g i, *Die Confessio Dosithei. Geschichte, Inhalt und Bedeutung.* 110 Seiten 1940. Verlag E. R. inhardt. München. (R. M 4. 50).

Ἐκ τοῦ κύκλου τῶν μαθητῶν τοῦ καθηγητοῦ Fr. Heiler προέρχεται καὶ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδομένων ὑπὸ τὸν τίτλον *Aus der Welt christl. Frömmigkeit* (ἀρ. 16) θεολογικῶν μελετῶν δημοσιεύεται καὶ ἡ παρούσα λίαν ἐπιμελημένη μονογραφία, ἣτις εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς Ὁμολογίας τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1672). Ἡ δημοσίευσίς τῆς ἐργασίας ταύτης, συμπίπτουσα πρὸς τὴν τετρακοσιετηρίδα ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως τοῦ μεγάλου ἐκείνου Ἑλληνοῦ πατριάρχου (1641), ἀποτελεῖ ἐπάξιον αὐτοῦ μνημόσυνον, ὅπερ καθιστᾷ ἔτι μᾶλλον ἀξιοσημείωτον ἢ προέλευσις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν προτεσταντικῶν κύκλων, οἵτινες πᾶν ἄλλο ἢ εὐμενεῖς ὑπῆρξαν μέχρι τοῦδε πρὸς τὸν Δοσίθεον καὶ τὴν Ὁμολογίαν αὐτοῦ. Ἐκ τῶν τριῶν μερῶν, εἰς ἃ διαιρεῖται ἡ παρούσα πραγματεία, ἐν μὲν τῷ α' ἐξετάζεται ἡ ἱστορία τῆς ὁμολογίας (κατάστασις τῆς Ἀνατολ. ὀρθοδόξου ἐκκλησίας κατὰ τὸν 15' αἰῶνα, ὁ πατριάρχης Δοσίθεος, ἡ ἐν Ἱερουσαλύμοις σύνοδος τῷ 1672), ἐν δὲ τῷ β' ἀναλύεται τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐν ἐκτάσει (σ. 31—91) καὶ δὴ καὶ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς Συμβολικῆς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ ἐν τῷ γ' διαπιστοῦται ἡ ἐκτίμησις τῆς ἐν λόγῳ Ὁμολογίας ἐν τε τῇ Ὁρθοδόξῳ